

Drugi iz tega stoletja zopet pišejo vedno *l*, kakor Pohlin, Kumerdej, Japel.

Iz teh podatkov sledi, da so v 16. in deloma v 17. stoletju pisali *l*, in sicer brez izjeme domovine. Dolenjci, Notranjci, Ljubljančan Hren, Kajkavci pišejo vsi *l*. Gotovo se je *l* tedaj, kakor spričujejo pisatelji iste dobe sami, drugače izgovarjal kakor dandanašnji, vendar je moral izgovor biti bolj podoben čistemu *l*-u nego *v*-u, sicer si ne moremo razlagati, da bi vsi pisatelji *l* pisali in ne morebiti bolj podobnega *v* ali *u*. Dalje opazimo, da se v drugi polovici 17. in v 18. veku nahajata v pisavi obe obliki, čisti *l* in pa *u*, pred katerim se vokal predrugači. To opazimo posebno v slovarju, izdanem v Celovcu, pri Celjanu Haslu in Cirkničanu Repežu.

Razvidno je torej, da se je na Koroškem in Štajerskem *v* prej izgovarjal kakor na Kranjskem. Polagoma pa opazimo tudi na Kranjskem sledove te iz-

reke. Ako torej Škrabec trdi, da je izreka *l*-a neslovenska, nemška, oziroma po laškem vplivu nastala, ne vemo skoro, kako bi to sklepali. Koroško in Štajarsko sta gotovo bolj v dotiki z Nemci, kakor Kranjsko, in vendar se je ukoreninila izreka *v*-a prej v omenjenih deželah kakor na Kranjskem. V nekaterih slučajih bi si mogli to izreko tolmačiti kot vpliv hrvaščine n. pr. pri Kastelcu, ki piše časih sturiiu. Ta izreka pa ni bila všeč ljudem že v prejšnjem veku. Marka Pohlin pravi v svoji slovnici: Die Krainer, welche im Reden das *l* oft ungereimt in *v* versetzen, schimpft man mit jenen bekannten: »Ti Špeva, kaj se počeva, ke se po vuži švopotava, kader se nam bva pvatnu iz šiše inu kobivo iz šlave ukradva.« Sicer ni ta izreka zoper Škrabčevo pravilo, vendar se mi zdi imeniten dokaz, da ljudje takrat niso smatrali slovensko izreko *l*-a ko *v*. — To spričuje zgodovina. Kaj pa v našem veku?

(Konec prih.)

Iz domačih in tujih logov.

(Piše prof. M. Cilenšek.)

I. Krivokljun.

Mirno počiva narava pod sneženo odejo ter si krepí oslabiljene svoje ude nam zemljanom na korist. Zemlje površna plast se je vsled mrazú sprijela v trdo telo in tem pótom izgubila proizvajajočo moč. Zato so pa tudi usahnile nežne rastline, drevje pa in grmovje zaostalo je v rasti in njega konec poletja nastavljeni popki ostanejo malone neizpremenjeni do spomladi, ko razveže solnčna gorkota zemeljske snovi in je raztaplja v kapljicah. Zavoljo pomanjkanja živeža in morda tudi vsled drugih razlogov zapustili so svojo domovino krilatí pevci

in odpotovali na jug, kjer jim je svetá vladar pogrnil drugo mizo. Nekoliko jih je seveda ostalo domá, kakor bi hoteli vsemu svetu dokazati pregovora istinitost: ljubo doma, kdor ga ima. Kako drag je živalim domači kot, kažejo najbolj tiste, ki se vso zimo od njega ločiti ne morejo. Res, da moti gozdno tihoto žolna, ki v potu svojega obraza potrkava ob debela išoč mrčesje zalege, ki se je ondi naselila in pričela malovredno svoje delo. Tudi zaspana veverica pokuka včasih zvedavo v svet hoteč poizvedeti, je-li že čas, da zapusti zimsko svoje bivališče. A živalica se je motila in zvije se zopet v svoje gnezdo. Kmalu pa je

postalo v tihem gozdnem zatišji, katero oživlja žuboreč potoček, nekako živahno. Oglasili so se redki gostje, ki s svojo živahnostjo vznemirjajo celó našo zaspanko, katera počasi odpre svoje okence in se ozira po njih. Ni jej vseč ta glasna druhal, kajti nje geslo je: s trebuhom za kruhom. Akoravno je obrodilo jelovo drevje letos prav obilno in je povod našim gostom, gleda je veverica vendar z nevoščljivim očesom, kajti enaka hrana vzbuja povsod v prirodi boj za življenje in smrt.

Veselo to našo družbo delajo krivokljuni, ki so razven drugih posebnostij prejeli od Stvarnika tudi to, da cvete v njih prsih že vesela pomlad, ko okolo njih zmrzuje vsaka stvar in debelo ivje drevje pokriva. Krivokljuna stavi namreč legenda med posvečene ptiče, ker je skušal izdreti železne žreblje iz križa, na katerem je trpel Odrešenik svetá. Pri tem delu si je skrivil kljun in okrvavil svoje perje ter zavoljo usmiljenja svojega prejel od Boga to prednost, da more tudi za najhujšega mrazú odgojevati svojo mladino. Ni treba še naglašati, da je ostalo potomcem ime, katero je zaslužil praded s svojim blagim delom.

Krivokljun je sicer redka, a tembolj zanimiva prikazen. Velikosti in postave je dleskove in nalik temu močnega trupla. Kljun, ki mu je dal ime, je kaj čudno orodje. Visok je in trd in osobito spodnja čeljust je ob korenu jako široka. Gornja čeljust nima drugega svojstva nego to, da je ukrivljena nekoliko na stran, česar ne opazujemo pri drugih pticah. Tem zanimivejša pa je spodnja, ki je ukrivljena navzgor in se blizu konca križa z zgornjo. Seveda je usločena tudi malo na stran liki gornja, da se moreta ujemati, kedar ji je treba v rabo vzeti. Zavihana je pri nekaterih na desno, pri drugih na levo. Mladičev kljun je mehak in raven ter se ukrivi pozneje, ko popolnoma dorastó in si začnó sami hrane iskati.

Naš lahkoživec je po vsem životu rudeč ko cinober, tu pa tam mu je ostalo celó nekoliko rumenkastih peres, ki so ga krila za mladosti. Samice so sive. Ozke in kratke perutnice so črnosivkaste; tak je tudi rep. Noge so kratke,

pa močne, imajo tri prste naprej, jeden pa nazaj obrnen. Vsak prst se skončuje v močen, precej ukrivljen črn kremplj.

Krivokljun je družna ptica, ki se klati v precejšnih jatah od kraja do kraja in ako mu je kje po godu, ostane tam nekoliko časa, potem pa izgine brez vsakega sledú. On gre samó za hrano in kadar je obrodila naša jelovina obilneje, pride jih dosti v naše vedno zelene lesove, listnatih se pa ogibljejo dobro vedoč, da ni ondi ničesar za njih kljun. Torej lahko trdimo, da jih ne moremo uvrščevati ne med selivke, ker nimajo določenega časa za potovanje, ne med stalne ptice, ker ne ostanejo v svoji domovini in tudi pravi klateži niso, ker so zdaj tu, zdaj tam. Nimajo torej pravega domovanja in so gledé tega nekako podobni desetemu bratu, kojega spomin še živi med ljudstvom. V ugodnem kraju ostanejo često po več let in živé o jelovem semenji, katero vedó prav spretno luščiti. Krivokljun odtrga storž ali češarek z drevesa in ga odnese na priljubljeno mu vejo, kjer ga jame s kljunom obdelovati. Pod lusko zasadi močni kljun, jo privzdigne in razcepi ter izliže z jezikom semeni, ki tičita brez oplodja med olesenelimi luskami. Pod takim drevesom nakopiči se časih toliko lusek in popolno ali nepopolno izluščenih storžev, kakor bi bila njega krošnja prava drvarnica.

Družba je krivokljunu potrebna, a zmirom išče le svojih sorodnikov, nikdar se ne druži z drugimi pticami. Po ves dan so na drevji, kjer jako spretno plezajo; kljun jim služi v oprijemanje po vejicah. Na drevji se vedejo prav kakor papige. Na zemljo pridejo samo, da si ugasé žejo. Človeka se ne bojé posebno in se ga ogibljejo samo ondi, kjer jim je sovražen in je zalezuje. Celo radovedni so naši majhni prijatelji. Ko je ugonobila lovčeva puška jednega izmed jate, ne odleté ostali, temveč obžalujejo njega britko osodo. Da, njega par se večkrat tako spozabi, da sede na vejo, kjer je zadelo smrtonosno zrno druga ali družico. Tudi loviti jih ni težko. V gajbico zaprti sorodnik privabi jih z znanim jim glasom, da se vsedejo na šibice, ki so s klejem namazane. V suž-

nosti je imajo ljudje prav radi, ker pojó skoro vse leto. Njih glas je prijeten, pesem priprosta, ob koncu pa navadno popačena in zmešana. Človeka se hitro privadijo in postanejo prav krotki in domači.

Dasitudi se ptiči za dne časih po gozdu razkropé, vendar se zbirajo zvečer na navadnih prenočiščih, kjer tiho prespé na drevesnih vejah noč. Tudi za valitve se pari bližajo drug drugemu in tako ostanejo skoro vse življenje v družbi. Valé pa lahko o vsakem letnem času in niso navezani na določen čas, liki druge ptice. Za gnezdo si izvoli par vejo, nad katero se razprostirajo druge, da varujejo zarod snega in dežja. Samica sama znaša razne šare in plete gnezdo,

katerega kotanjo napolni z mečjimi stvarmi. Samec se pa nekako pritaji in vrti v najvišjem vrhu čakajoč trenutka, ko bo treba pitati mladiče. Med tem, ko je njega samo veselje, položila je samica 3—4 sivkasta, krvavo ali rujavkasto-lisasta jajca v gnezdo in se ne premakne od njih. Mala živalica prav dobro čuti, da bi se jajca pokvarila vsled mrazú in vsa dosejanja skrb bila bi zaman. Sedaj se jej pridruži on in jo marljivo oskrbuje s hrano. Ko so mladiči izlezli iz lupin, pitata je stara iz prva z omehčanim, pozneje pa s trdim semenjem. Dolgo že letajo za njima, a hrane si ne morejo iskati, predno ne dobé ukrivljenega in trdega kljuna.

Slovstvo.

SLOVENSKO SLOVSTVO.

Slovenska Matica. Odkar obstoji »Sl. Mat.«, izdaja vsako leto svoj »Letopis«, ki se je s prva imenoval »Narodni koledar«. Prinaša poleg poročil o društvenem delovanji in napredovanji tudi razne spise. Precejšen del »Letopisa« so zavzemali nekdanji leposlovni spisi, tudi prestave so se tu objavljale. Nekaj let sem prinaša »Letopis« samo poučne spise. Odbor »Mat. Slov.« je sprejel in obdržal načelo, da naj bodo ti spisi res znanstveni, toda ne preveč težavni in ne taki, da bi zanimali samo malokaterega čitatelja. To načelo je popolnoma pravo, kajti malo bi koristili večini Matičarjev visoko-znanstveni spisi, akoravno bi delali sicer čast našemu narodu. A ne morem si kaj, da ne bi pri tem opomnil še nekaj drugega. »Matica« je prvi naš slovstveni zavod in ima v narodu dovolj trdno podlago. Njen »Letopis« prihaja vsako leto na svitlo: zakaj in čemu? Morebiti samo, da prinese zbirko manjših spisov? Ali ne bi prav bilo, da bi v »Letopisu« Matičinem odsevalo kolikor mogoče duševno življenje slovenskega naroda, da bi se torej taki spisi pridobivali zanj, ki nam kažejo napredek narodov, njegove vspehe, njegove težnje po različnih straneh duševnega in gmotnega stanja. Seveda urednik ne more vsega storiti, toda oni pisatelji, ki hočejo pisati za »Letopis«, naj bi imeli to pred očmi, da bi ta knjiga postala, akoprav je znanstvena, vendar narodna knjiga.

Ako obračamo te svoje misli in želje na »Letopis« za l. 1887, moramo zadovoljni preiti od spisa do spisa in priznati, da ustreza našim zahtevam. Prvi spis je dr. J. Vošnjakov:

»Kaj človeštvo prideluje in uživa« (str. 1—64). Ta spis je ne samo poučen, ampak h krati tudi prijetno-zanimiv, kažoč, kako narava ugaja in ustreza raznim našim potrebam. Spis je tudi kolikor se dá temeljit, ker ponuja toliko statističnih podatkov, kolikor si jih more želeli tudi natančen čitatelj. Sicer pa obravnava ta spis samo rastlinske prirodnine; živalske in rudninske pridejo na vrsto prihodnje leto, kar smemo z veseljem pozdravljati. — Stavkotvorje je tu pa tam nekoliko tuje; nekatere oblike ne kažejo doslednosti, n. pr. iztiskati, izdelovanje, vdomačiti, udomačiti, kar pa raje prištevamo tiskovnim napakam. Med »zdelovati« in »izdelovati« narod dobro loči. — Drugi spis je: »Kratka zgodovina c. kr. nižje gimnazije v Kranju«. Sestavil prof. D. Karlin (str. 65—87). — Ne morem izreči, kako otožne misli so se mi vzbujale čitajočemu o tej učilnici na lepih gorenjskih tleh. Kmalu bode spadala ta učilnica med zgodovinske predmete, ako goreče želje kranjske dežele ne zmorejo trde volje naučnega ministra. Ta sicer majhen spis je res dragocen, za kar smo gosp. pisatelju zelo hvaležni. — Tretji spis slove: »Slovenske národne vraže in prazne vére, primerjane drugim slovanskim in neslovanskim«. Spisal J. Navratil (str. 88—167). Opisane so vraže o kresu in o veliki noči. Predrzo bi bilo, ako bi hotel sodbo o resničnosti posameznih podatkov izreči, kajti nako-pičenega je toliko blaga, da poročevalca kar nič ne mika zaradi majhne slave iti za ne-utrudljivim raziskovalcem narodnega blaga. Posamičnostij ne morem omenjati in treba mi ni drugega reči nego: čast vrlému pisatelju! Kdor ljubi mili rod svoj in je živel dolgo sredi

Iz domačih in tujih logov.

(Nadaljevanje.)

II. Omela.

Potniki prepotovavši pragozde vročih krajev, osobito Amerike in Azije, ne morejo se načuditi krasoti ondotnih po velikanskem drevju spenjajočih se lesnatih rastlin ter radi priznavajo, da je njih pero često preokorno, kadar velja podati pristno sliko oddaljenih nam dežel. Ne samó spenjajočih se rastlin, katerim se razvejavajo korenine v zemlji, temveč tudi pravih zajedalk je ondi kakor nikjer drugje lepo število. Nekatere se odlikujejo po izvanredno lepih in velikih cvetih ter še bolj očarajo strmečega tujca, kojemu sicer niso neznane domače cvetke, — a iskati jih je po pritičji. Tudi mi imamo neznatno številce zajedalnih javnocvetek, ki se pa gledé velikosti in lepote nikakor ne morejo meriti s prekomorskimi in nam še na misel ne pride, da bi se kdaj radi tega nedostatka pritoževali. Obratno, prav hvaležni smo stvarniku, da nam ni poslal te nadloge v obilnejšem številu. Kar je dika pragozdom, bilo bi nam na veliko škodo. Še ta betvica domačih zajedalk dela nam pogostoma prav veliko kvaro bodisi v gozdu, na sadnem drevju, ali pa na polji. Zaradi tega naj opišemo čitateljem grmiček, ki nam napravlja po raznem drevju dosti preglavice in kojega je treba odstranjati in pokončevati, liki kako kvarljivo žival.

Rastlina, o kateri smo nakanili poročati, je najbolj podobna kuhinjskemu orodju istega imena na »o«, koje rabijo naše gospodinje, kedar je treba pripraviti peč za vsajanje krušnih hlebov. In res, ni je rastline — vsaj v naši domovini ne, — koji bi se to ime gledé podobe bolj prilegalo! Omela je ljudem povsod znana, samó da jim rajše rabi spakedrana tujka, nego lepa domača beseda. Kamor greš, povsod ti doni na ušesa »lim«, in sicer ne samó kot poznamenovanje za našo rastlino, temveč tudi za snov, ki je služila in služi marsikje še sedaj trdosrčnim ljudem v pogubljenje in ugonobitev toli koristnih in

ljubih krilatih pevcev. Mnogi so se že prepričali o nespametnem tem početji, druge pa zadržuje postava, da ne ravnajo tako kruto z našimi majhnimi dobrotniki. A vendar vse še ni, kakor bi moralo biti!

Omela je torej zajedalka, t. j. potrebna živeža ne pripravlja si sama, temveč pije ga iz dreves, na kojih se je nastanila. Da tako izsesavanje ni materi rastlini na korist, uveril se je vsakdo, ki je natančneje opazoval dotičnico. Omeline korenine namreč prodró skorjo ter rastó v les, kjer se razvejijo in z njim v celoto zvežejo. Živilni sok, prišedši po drevesnem deblu do teh korenin, vstopi vánje ter redi kvarljivko namesto veje, na katerej si je izbrala svoje selišče. Na ta način je pretrgana soku pot do listov, ki se dadó prisposodabljati živalskemu želodcu, ker oni so prav tisti organi, kateri pripravljajo rastlini živež po kemijskih zakonih. Ni čuda, da napadeno drevo hira, osobito pa veje, iz katerih rastó škodljivke. Taka veja se nekako spači in okoli zajedalke preveč odebeli, dočim je ostali del šibek in veter ga lahko odlomi; tudi ne gré v dolgost in ne donaša skoro nobenega sadú. Ako pa sedi kvarljivka v vrhu, kar se posebno na jelkah (hojah) pogostoma nahaja, zaduši jej vrhni popek in namesto njega širi se ona prav oblastno na okrog. V vsakem slučaju je treba zajedalko odstraniti in z nastalo rano ravnati, kakor z drugimi.

Omela je naš edini vednozeleni grm in zato ga je po zimi lahko ugledati osobito na listnatem drevju, kateremu se je listje osulo. Kratko deblo je vilasto razraščeno in povsod enakomerno kolenčasto. Ker je vrhni popek dosledno cvetni popek, ne raste grm preveč na visoko, temveč na široko. Pod vrhnim sedita nasprotno dva popka, ki nadaljujeta vejico vsak na svojo stran. Usnjati, topopodolgasti listi so tudi nasprotni in imajo pet skoro vsporednih žilic, ki se pa dokaj na drobno razvejijo med ostalo staniče. Listi so ob robu celi in kakor vsa rast-

lina rumenkasto-zeleni. Po barvi nam je vendar razločevati dvoje grmov: nekateri so blede-rumenkasto-zeleni in imajo precej širje liste, kakor je tudi vsa rastlina nekam močnejša; ona nosi samó prašne cvete, ki sedé med mlajšimi rogovilami in listi. Drugi so temno-rumenkasto-zeleni z ozkimi listi in nežnejšimi vejicami; med rogovilami in listi sedé le pestični cveti, iz katerih se pozneje razvije plod. Rastlina je torej dvodomna. Prašni cveti imajo samó četverodelen obod, na kojega krpicah sedé štiri prašnice brez prašnih nitek. Pestični pa imajo četverolisten venec in v njega sredi pestič, ki se pozneje razvije v belo, oblo, ko grah debelo in enosemno jagodo, ki je napolnjena z lepljivim sokom. Jagode ostanejo na grmu do prihodnje pomladi, ko narava zopet oživi in se sok z nova jame po rastlinah pretakati. Sedaj razveže tudi omeline popke, da se razvijó v neznatno cvetje.

Jagode popadajo sčasoma na tla, kjer segnijejo. Nekoliko jih pa vendar vsled lepljivega soka obvisi na spodnjih vejah, koder izrastó novi grmički. Tako se širi ta nepridnica sama ob sebi po istem drevesu in prav poredkoma se košati le jeden grm na njem. Videl sem že deset takih butar na jedni jablani in posestniku očital njega nemarnost. Sicer pa je sam priznal, da napadene veje skoro nič ne rodijo, ali vzroka je iskal drugje. Po dveh letih so si pa osnažene veje dobro opomogle in obilno rodile. Tiste pa, ki so se morale vsled pregloboke rane ob njej prikrajšati, pognale so lepe mladike. Človek včasih svojim očem ne veruje, posebno pa ondi ne, kjer ni pričakoval takšne prikazni. Celó po drevji po omiki dišečih ljudij ni omela kaj redkega. Ako pa že z vrtno tako slabo stoji, česa je pričakovati od divje rastočih dreves! Prav s tem more človek obilo koristiti imeti od narave, da je po pameti vravnava za svoje namene.

Na ravnem polji je omela bela vrana, tem gošče jo je najti po hribovitih krajih. Po vzroku ni treba popraševati, kajti že dolgo je znano, da razmnožuje našo zajedalko drskač (carar), naših drozdov največja ptica. Za poletja živi bolj po višavah in se ne zmeni za brdje. Ko mu pa sneg hrano zapade, preseli se v nižave in stika todi za raznimi jagodami. Tudi omelinih ne zametuje, temveč najé se jih s pravo slastjo. A njega želodec je vendar preslab in ne more prekuhati in prebaviti semena. To odpade z blatom in ako se prilepi na kako vejo, kali in zraste v zajedalko. Ni še dolgo tega, kar se je opustila trditev, da mora omelino seme, ako naj je kaljivo, prepotovati drskačeva hranila. Zavoljo tega se je razvil pregovor: *turdus sibi ipse malum cacat*, kar bi se v dostojni slovenščini glasilo: drozd sam sebi zanjke stavi. On raznaša rastlino za svojega klatenja od kraja v kraj; od njenih jagod se napravlja klej, s katerim se namažejo palčice, na koje se prilepi perje okusnega ptiča.

Na hrastu omela ne raste, ampak neka druga njej podobna zajedalka, ki se pa jeseni ospé. Tak hrast je bil Germanom dokaz posebne moči in še dandanes se njih potomci radi zaljšajo s hrastovim listjem. To zajedalko rabili so tudi za božjast. V starem veku je bila omela na posebnem glasu, da se ž njo odpró vrata v podzemeljski svet. Tudi na severu so jo posebno čislali, kajti bila je neki najboljši protistrup in vsaka stvar, ki je pila od »omeline pijače«, postala je neizrečeno plodovita. Sedaj pa je njena slava pri kraji in za nas ima samo še pomen zajedalnega grma. Z zlatimi srpi dobivali so jo za poganstva svečeniki raz drevje, sedaj pa jo z nevoljo pokonča umni sadje-rejec ter gleda na to, da jo že v kali zaduši. Vse posvetno je minljivo! Kdo bi mislil, da ima tako neznatno bitje svojo zanimivo zgodovino?

